

La Font Gran o Major de Simat

José Manuel Martínez
Eladi Mainar Cabanes

Es localitza en el marge esquerre del barranc del Vaca, al sud-est de la població de Simat, resguardada per la muntanya Toro i enfront del monestir de la Valldigna, i al bell mig d'una plaça dintre la població. Actualment, el nom oficial és el de Font Gran, com ho expressa el rètol que la identifica i la plaça on s'ubica, encara que la seua denominació tradicional, basant-se en els documents que la citen a partir del s. XVI, ha sigut la de Font Major.

Aquest brollador rep les seues aigües de l'Avenc de la Donzella, en el terme de Barx. Aquesta font se situa entre les més cabaloses de tota la comarca de la Safor i arriba en èpoques de pluges a cabals espectaculars, aigües que, abans de les construccions per canalitzar el riu, omplien d'aigua i vida les terres baixes de la Safor.

El botànic valencià Antonio Josef Cavanilles, quan va visitar la Valldigna la tardor del 1791 per a la presa de dades que inclouria en la seua obra *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, descrivia amb exactitud la procedència del cabal de les fonts Major i Menor de Simat, aquesta última situada al nord de la població

i que, juntament amb la Font Gran, constituïen l'eix vertebrador de tota la vida quotidiana a Simat de la Valldigna:

Es este valle (el de Barx) como el receptáculo de las vertientes de aquellos montes elevados, sin poder salir las aguas por ninguno de los lados que le cercan; de modo que se vería convertido en laguna, si la Providencia no hubiera dexado varios sumideros, á que se da el nombre de Avencs, por donde las aguas se introducen, atravesando las entrañas y aun los cimientos de los montes. La figura ordinaria de estos sumideros se parece á la de un embudo mas ó ménos profundo, en cuyo centro hay cantos y tierra que no pudo introducirse con las aguas. En las entrañas de los montes debe haber cavernas considerables y gran número de dilatados tubos y canales, y los bancos interiores deben perder continuamente la unión y la base térrea que tenían. Porque las dos fuentes llamadas Mayor y Menor, cuyas aguas forman un rio perenne que fertiliza el valle inferior de la Valldigna, salen por la raíz del Toro mil pies mas baxas que el valle de Barig, y corren sin disminucion en tiempo seco; lo qual manifiesta que en las entrañas de los montes hay depósitos considerables, y por consiguiente cuevas, canales y humedad que debe ablandar las tierras, dexar las peñas sin base, causar hundimientos en lo interior, y preparar sucesivamente otros en la superficie. Dichos depósitos, aunque considerables, y suficientes para contener la aguas en tiempo sereno, no pueden admitir la cantidad enorme que á ellos acude en las grandes lluvias, harto freqüentes en aquel recinto: en semejantes ocasiones las aguas llenan lo interior del monte, y forzadas por la columna que las oprime, se abren paso llevándose la tierra y desquiciando peñas: las de la fuente Mayor se enturbian por la mucha tierra colorada que contienen. Entónces se ve con admiración formarse de repente un rio caudaloso en el barranco del Toro, brotando en su fondo por entre peñas secas, tal multitud de fuentes, que en el espacio de diez o doce varas dan aguas para inundar el valle de Valldigna, y consternar sus vecinos. La violencia con que saltan las aguas por los surtidores que allí llaman Brolls, y el continuar con la misma fuerza por algunos dias despues de las lluvias, prueba que llenáron todos los vacíos del monte, y que hiciéron estragos en las entrañas robando la tierra de que salen cargadas.

Els brolls de la Font Gran es troben a l'oest de la plaça, a uns 5 m per davall del paviment; els uns en l'interior d'un túnel amb volta de mig canó, allotjat en el seu costat oest, i els altres al centre del vas, desaiguant en una gran bassa de planta rectangular i murs emblanquinats, plena de peixos en l'actualitat.

Així mateix, la font alimentava, darrere d'un partidor, dos llavadors que se situaven al nord d'ella. Del més antic, orientat cap al nord-est, a penes se'n tenen notícies, si bé se n'aprecia l'estructura, a cel obert, en una fotografia del 1915, que desemboca en el Vaca. Hui en dia roman ocult davall el paviment de l'avinguda 9 d'Octubre. El segon, construït al començament dels anys 50 del s. xx, s'estenia al costat de l'actual façana del bar Sagasta, i es dividia en dos trams entre els quals es trobava l'escorxador; el primer, d'aproximadament 20 m de longitud, presentava una coberta de teula plana a dues aigües, sostinguda per pilars sobre els quals descansava una armadura de cavall espanyol de fusta i tirant de ferro. Posseïa tres arcades d'arc rebaixat en ambdues façanes i sis en cadascun dels laterals, i romania també ocult davall l'esmentada avinguda. Hui en dia només es conserva visible el segon tram, d'aproximadament 30 m de longitud i sense coberta, que ha sigut recentment rehabilitat. Després de sobrepassar aquest llavador, s'inicien la séquia del Coixí i la que es dirigia al Molí de Simat o Molí Company, situat darrere del monestir; d'ací partien les séquies de l'Alquenència, d'Enmig Horta, 1a i 2a de Xara, que reguen una bona part de la Valldigna, terres que, des de sempre, i per la irrigació de les aigües de la Font Gran, han permés un gran nombre de collites al llarg de l'any.

D'altra banda, i sobretot en els temps de sequera, s'utilitzaria com a llavador —una imatge de 1924 així ens ho mostra— una xicoteta séquia que ocupava part del llit del Vaca. Cal dir que aquestes sequeres han sigut nombroses, i alhora ben documentades en els llibres i lligalls dels monestir de la Valldigna.

En la documentació generada després de la conquesta cristiana de Jaume I, es fa referència a la donació de l'alqueria islàmica de *Cimat* a Pere d'Azllor, el 29 d'abril del 1248, que posteriorment va passar a les mans de Pere de Montagut, senyor de Carlet. I s'hi consignava que «tot vos ho donem e vos

ho atorguem amb aigües, amb séquies...», etc. Finalment, Jaume II el Just, nét del Conquistador, cedeix *Cimat* i tota la vall, l'any 1298, al recentment fundat monestir de la Valldigna.

No obstant això, i a pesar de la nova administració cistercenca, eren els musulmans de l'antiga vall d'Alfandec, encara que vassalls del monestir, els màxims beneficiaris de les aigües provinents de les fonts Major i Menor per al reg dels seus camps, segons el dret de *magram* o *almagram* concedit per Jaume II el Just, que era satisfet en metàl·lic per les terres de regadiu. A pesar d'això, van protestar enèrgicament davant de l'abat Pere de Sant Joan (1415-1424) per haver concedit als cristians del Ràfol dos o tres dies de reg a fi de salvar les seues collites en temps d'extrema sequera. Fet que sovintejarà al llarg dels segles, sempre en períodes de poca pluja en terres de la Valldigna.

Des d'època islàmica, la Font Major havia constituït un lloc de trobada i trànsit entre els musulmans, els quals, a banda de distribuir-ne l'aigua per tota la vall per mitjà de canals, assuts i séquies, també la utilitzaven per a usos domèstics, com a abeurador, per al llavat de la roba, i fins i tot per a pescar. A partir de l'establiment de la comunitat monàstica, la seua propietat passa a mans del monestir, els abats del qual van prendre una sèrie de mesures encaminades a fixar els usos i distribució de les aigües, que van donar lloc, al llarg dels segles, a multitud de plets entre les poblacions de la vall, i entre aquestes i els abats de la Valldigna.

És a mitjan s. XVI quan es construeix el vas de la font o bassa, de fàbrica de carreu (de pedra picada), a fi d'elevar l'aigua per mitjà d'una sènia i poder regar els horts que hi havia a l'interior del convent, al qual s'accedia després de travessar dos ponts, el primer sobre el barranc de Vaca i el segon sobre un ramal d'aquest que discorria enfront del Portal Nou.

En un plet del final del s. XVI es dóna a conèixer l'estructura de la Font Major en els termes següents:

Junt al monestir de Nostra Senyora de Valldigna y al cap de la entrada y andador de arcipreses, naturalment naix una font de aygua molt gran, la qual està

circuïda de paret de pedra picada, nomenada la Font Major... En la dita paret que circuïeix la dita Font Major y ha un portell ubert, que serà d' amplària de quatre palms, poch més o menys, per lo qual ix y discorre tota la aygua que naix en dit Font Major... Essent com és la dita Font Major tan principal e abundant en aygua e que podia causar, com verament causa, molt gran benefici e profit a les terres de la dita e present vall de Valldigna, per los qui per temps són estat abbats de dit monestir, senyors de dita vall e aygua, fonch aquella concedida e atorgada en comú a les dites foies alta e baixa, donant dret en comú sobre dita aygua a aquelles.

Però no sempre els abbats podien prendre l'aigua de la Font Major al seu caprici, sinó que havien de *fer-ho* amb la màxima moderació, i segons les ordres del sequier triat pels habitants de les alqueries de la vall, com consta en un document de finals del s. XVI:

XXV. Aygua del ort del Senyor y altres heretats: item quant al agravi que pretenen dits vassalls que lo dit molt reverent abbat y convent preten la aygua de la dita Font Major pera regar sos orts y eretats sens voler estar subordinats al orde que se acostuma tenir en la administracio y particio de dita aygua, lo qual s'esguarda als jurats de dita vall y al sequier de dita font. Attes y considerat que per lo capitol XXIX y XXXV de la dita arbitral sentencia donada per mossen Joan de Mompalau en lo any 1457 esta declarat que la aygua de la dita vall esta censida als dits vassalls y que la administracio y regiment de aquella toca en primer lloch als jurats dels llochs de la dita vall respectivament, y que quan algu se clama de la particio de la dita aygua se pot recorrer al dit molt reverent abbat y sos officials. Per ço arbitram y declaram que lo dit molt reverent abbat y convent no poden pendres dita aygua a llur arbitre y voluntat sino ab la moderacio y orde del sequier posat per dita vall per que nos faça perjuhi als altres que han de regar de dit aygua.

Cavanilles, en la seua obra anteriorment al·ludida, va realitzar un gravat de la Valldigna en el qual apareix la Font Major, entre Simat i el monestir, protegida per murs en els seus costats sud i oest, així com el pont davall el qual discorria un tram del Vaca, enfront del Portal Nou.

Així mateix, la Font Major de Simat, un dels centres neuràlgics de la vall, va ser escenari d'alguns episodis que mereixen ser destacats:

A mitjan s. xv, vora el camí que discorria al costat de la Font Major, i entre xops i moreres, s'ubicava l'hostal del poble, juntament amb les úniques construccions efímeres a manera de cabanyes o barraques, on els musulmans de vegades s'embriagaven i insultaven les dones que acudien a llavar la roba. Coneguts aquests fets per l'aljames de la vall, i per a tallar aquests abusos, van aconseguir de l'abat Palací la intervenció del seu lloctinent i justícia, Antonio Alemany, qui va destruir aquestes cabanyes i va obligar els musulmans que volgueren beure vi a romandre en l'interior de l'hostal.

Al començament del s. xvi i durant el govern de l'abat comendatari i cardenal de València Pere Lluís de Borja (1507-1511), es produeix un fet luctuós amb funestes conseqüències per als habitants de l'alqueria islàmica de la Xara: l'assassinat del frare llec Pere Perutxo, pedrapiquer d'ofici, que treballava en la construcció de la sala capitular del monestir, a mans d'Azmet i Saat Sabanet, veïns de Xara, els quals van llançar el seu cos davall del pont de la Font Major.

Les sospites van recaure sobre els citats musulmans, que, fets els conseqüents interrogatoris, van ser detinguts i es declararen culpables del crim després de sofrir greus tortures. Finalment foren ajusticiats.

D'altra banda, en la visita eclesiàstica extraordinària al monestir de la Valldigna (1665-1668), motivada per la denúncia d'una sèrie d'irregularitats que afectaven greument la vida monàstica, fra Tomás Gómez de Coca, visi-

tador de la Congregació de Castella, prohibeix taxativament que els monjos abandonen la clausura i freqüenten, com ja era habitual, els voltants de la Font Major, i conversen o tinguen tracte amb les dones de Simat que hi acudien a per aigua o a llavar la roba.

L'any 1700, sent-ne abat Pere Joan Ferrer, es va assecar la Font Major, amb gran perjudi per als habitants de la vall, els quals van suplicar a l'abat que realitzara una pregària per a pal·liar els efectes negatius d'aquesta sequera. Reunits els monjos en el cor, presidits per l'abat, van implorar l'auxili de la Mare de Déu de Valldigna cantant la lletania de la Mare de Déu, la qual cosa va fer brollar de nou l'aigua de la font, fet que va provocar gran alegria entre la comunitat i els vassalls.

La Font Gran, com la denominen actualment tots els simaters, sempre ha sigut centre de les relacions quotidianes dels habitants del poble. Era el lloc on anaven a per aigua, un aigua neta fins a fa poques dècades, a abeurar les cavalleries, i on les dones del poble acudien diàriament a llavar la roba, quan encara no hi havia llavadors. A més a més, les aigües de la Font Gran, aprofitades per al reg de la riba del riu Vaca, eren font de riquesa per a tots els valldignencs, i sobretot per al monestir, que cobrava els seus impostos pel dret d'aigua i per les collites que es podien arreplegar; per tant, el dret i ús de les aigües de la Font sempre ha sigut origen d'innombrables plets tant entre els vassalls i els monjos del monestir com entre els mateixos pobles de la Valldigna. Hui en dia, la utilització de motors de reg elèctrics i l'abandonament gradual de l'agricultura per les noves generacions de valldignencs han fet que en moltes ocasions les aigües es perden pel riu i arriben a la marjal, que, en temps de molta pluja, les aigües del riu Vaca omplien de gom a gom. Encara algunes persones majors recorden aquest territori, al qual els ànecs i l'arròs donaven vida, un indret dessecat allà pels anys 50-60 mitjançant construccions de canals que obligaven al riu a dirigir-se a un altre lloc, fora del seu recorregut natural, que era fins a la ratlla entre els termes de Xeraco i Gandia.

Ara, des de la Confederació Hidrogràfica del Xúquer, presidida per Juan José Moragues, amb els fons del Plan E i l'ajuntament de Simat de la Valldigna

La Font Gran en la dècada dels 50.

han engegat un projecte per a donar un altre aspecte a la Font Gran de Simat. Un projecte nou, i que ahora servirà per a adequar i ordenar tot el conjunt urbà al seu voltant. El pressupost total de la inversió està al voltant del milió d'euros. Quantitat que també servirà per a construir una casa de la Natura, on els estudiants podran estudiar i observar un ecosistema mediterrani, adequar la riba del riu Vaca des de l'assut del Gorg de l'Àst fins al mateix poble, i crear un parc de ribera perquè els simaters i tots els visitants puguin gaudir d'aquest entorn privilegiat, tot just a uns centenars de metres del monestir de Santa Maria de Valldigna.

La remodelació, per tant, de l'entorn de la Font Gran de Simat és per si mateixa una obra emblemàtica, ja que aquesta Font, des de temps immemo-

rial, ha sigut punt i nexa d'unió entre els simaters, que hi acudien, a beure, a llavar, a passejar i des de fa poques dècades a celebrar les festes del poble, on ballen en les revetles fins a la matinada.

Amb la nova actuació es pretén posar en valor el brollador, tot actuant en el pla urbanístic i mediambiental.

Per tant, amb aquestes actuacions es potenciarà la presència del brollador a la plaça, intentant aconseguir que l'aigua de la Font Gran servisca com a zona d'oci i, al mateix temps, s'integre en el conjunt arquitectònic del poble.

Es crearà un recorregut perimetral en torn a la làmina d'aigua que permetrà la seua observació i visualització, i es construïran una espècie de grades que baixaran fins a la mateixa aigua, tot rememorant antigues imatges de llacs orientals. Així mateix, es deixarà la pedra a la vista, potenciant la materialitat d'aquest element i llevant el blanquejat que ha anat recobrint aquestes pedres centenàries que envolten el brollador.

A més a més, s'hi utilitzaran diferents paviments de distintes tonalitats i formes creant interseccions i direccions dins la plaça de la Font Gran.

Pel que fa a la il·luminació és de tipus minimalista perquè no competisca amb l'entorn; així mateix s'il·luminarà el brollador com a element protagonista de la plaça i el pas de l'aigua per on era abans l'antic llavador.

Respecte de la vegetació, es manté la que hi existia, i les plantes que s'hi col·locaran seran autòctones.

Simat s'ha anat estructurant, al llarg dels segles, al voltant de les dues fonts emblemàtiques del poble: la Font Gran i la Font Menor. Fa poques setmanes, s'han inaugurat les obres de remodelació de la Font Menor. Obres que han fet desaparèixer la coberta que hi havia al seu damunt i que la feien invisible per a tots els visitants. Ara, amb les obres al voltant de la Font Gran, Simat recuperarà dos espais únics en el terme i la comarca. Dues fonts, que li donaven vida, i que ara, potenciant l'efecte del turisme, actuaran com a possible font de riquesa per a tot un poble, que pensa en el turisme com a motor de la seua economia.

